

Тема:

NextGen Summer Gathering:

молодіжний комітет НААУ відзначив рік діяльності

с. 3

РАУ внесла зміни до Порядку складання кваліфікаційних іспитів

с. 4

Нові правила підвищення кваліфікації: досвід регіонів

с. 9

Огляд роботи комітетів та секцій НААУ за липень-серпень 2019 року

с. 12

ПРАВИЛА АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ ЗА НІМЕЦЬКИМИ, ЛИТОВСЬКИМИ ТА ПОЛЬСЬКИМИ ПРАВОВИМИ ПАМ'ЯТКАМИ — ВІД РАННЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ДО КІНЦЯ ХVІІІ СТ.

Ірина Василюк, Проректор Вищої школи адвокатури, керівник
Центру досліджень адвокатури і права при НААУ, к. і. н., доцент

У найдавніший історичний період на українських землях, крім польського та литовського, одночасно функціонувало й німецьке (магдебурзьке) право. Кожна з цих правових систем мала свої концепції побудови судової системи й традиції захисту, зокрема в частині дотримання правил адвокатської етики і дисциплінарної відповідальності за їхнє порушення. У статті проаналізовано найдавніші історико-правові пам'ятки, які регулювали інститут адвокатури, показано динаміку удосконалення законодавства про адвокатуру та кодексу правил адвокатської

етики, які діяли на території українських земель від раннього середньовіччя до кінця ХVІІІ ст.

Стаття показує поетапне реформування адвокатури на території українських земель, містить маловідомі широкому загалу ключові дати еволюції інституту адвокатури, зокрема, про: найдавнішу згадку про представництво в суді, датовану 1249 роком; першу присягу адвоката, відому від середини ХVІ ст.; першу згадку про адвокатів на українських землях від 1383 року у м. Львові; першу обов'язкову присягу адвоката на українських землях, датовану 1543 роком; реєстр помічників адвокатів, заснований у 1766 році, та реєстр адвокатів при судах, уперше сформований у 1768 році. Ці дати говорять про те, що адвокатура на території українських земель існувала ще від раннього середньовіччя і станом на кінець ХVІІІ ст. була повністю сформована як повноцінний правовий інститут. Стаття стане в нагоді адвокатам, юристам, викладачам профільних вищих навчальних закладів та студентській молоді.

ІНСТИТУТ АДВОКАТУРИ В НІМЕЦЬКІЙ ПРАВОВІЙ ТРАДИЦІЇ

Характеризуючи німецьку правову традицію, зокрема в частині адвокатури, насамперед маємо на увазі існування міської адвокатури. Її виникнення і запровадження відбулося із появою у сучасних Галичині і Поділлі, які від середини ХІV ст. входили до Польського Королівства, німецького (магдебурзького) права, а отже, адвокатура як правовий інститут на цих територіях сформувалася раніше, ніж у Великому князівстві Литовському (носієві шляхетської адвокатури).

Міста Галичини та Поділля становили під правовим оглядом певну окремішність щодо решти українських

земель, адже від самого початку вони існували в межах правового поля Корони Польської, а не Великого князівства Литовського, і ця специфіка збереглася навіть тоді, коли більшість українських земель були об'єднані після Люблінської унії 1569 року в межах Польського королівства¹.

Найдавніша згадка про представництво сторони у суді сягає 1249 року. Саме Тевтонський орден дозволив діяльність судових представників. Для решти Польщі та сусідніх країн у період раннього середньовіччя загалом не було притаманним використання заміни (представництва) в судових процесах, і сторона повинна була самостійно виступати у процесі. Використання

¹ Василюк І., Заяць О. Міська адвокатура Галичини та Західного Поділля ХІV — ХVІІІ ст. Вісник НААУ. № 11(48). Листопад. 2018. С. 57—64.

представників стороною було можливим тільки з дозволу світських чи духовних володарів і використовувалося рідко. Натомість у період пізнього середньовіччя представлення інтересів особи в суді стало звичним явищем, адвокати вже активно працювали, спираючись на положення німецького права щодо міського самоврядування.

Із запровадження магдебурзького права судовий процес у самоврядних містах, сформований за німецьким зразком, був усним, гласним та змагальним, а це, своєю чергою, створювало широкі можливості для діяльності судових захисників не тільки у цивільних, а й у кримінальних справах².

Загалом запровадження магдебурзького права — комплексу правових джерел, яке застосовувалося в органах міського самоврядування та в міських судах, — важко переоцінити. Після його поширення на території сучасних українських земель (Галичини та Поділля) розпочався активний розвиток міст, що, своєю чергою, сприяло поширенню торгівлі, митної справи, місцевого самоврядування і міських судів, тому послуги адвокатів були надзвичайно затребуваними. Використовувалося здебільшого загальнонімецьке право (Саксонське зерцало, XIII ст.), а також його пізніші аналоги — Швабське зерцало та Німецьке зерцало. Згодом вони були систематизовані у вигляді збірників.

Німецьке право поширювалося на територію українських земель через Польщу. Вперше у письмовій формі зазначено, що адвокат (прокуратор) — це персону, яка за дорученням виконувала чужі справи, як усі, так і одну, — у ґрунтовній праці XVI ст. «Порядок судів і справ міських права Магдебурзького», автора Бартоломея Гроїцького, видана у 1556 році в Кракові. Дослідження досить швидко було поширене в Польщі, Литві, Україні та Білорусі.

Опис німецького права у «Порядку...» Б. Гроїцького був одним із найавторитетніших юридичних збірників, а його положення залишалися чинними в міських судах Речі Посполитої до кінця XVIII ст. У ньому, уже у середині XVI ст., бачимо **присягу адвоката** перед Богом і судом сумлінно виконувати свій професійний обов'язок, а також **правила професійної етики і відповідальність за їх порушення**. Так, каралася

безчестям свідомо передача адвокатом конфіденційної інформації опонуючій стороні. З огляду на зловживання адвокатами щодо встановлення гонорарів, король Сигізмунд I установив певну платню за один день роботи адвоката у суді — не більше 4 грошей.

За порушення адвокатом правил етики були такі поширені покарання:

— відрізання язика за перехід до протилежної сторони під часу процесу;

— в'язниця за програв справи з причин недбалства адвоката;

— покарання різками і вигнання з міста — за неявку до суду без поважних причин та без попереднього повідомлення сторін.

Німецьке і польське право стали важливими джерелами практичного досвіду для перших українських адвокатів³. Відповідно до норм магдебурзького права адвокатам (прокураторам) було заборонено виступати захисниками розумово відсталих, неповнолітніх, священників, «єретиків» та осіб, що відбували покарання.

АДВОКАТУРА ПОЛЬСЬКОГО ЗРАЗКА

Загальноприйнятою в українській історіографії є теза про те, що поширення польського права на Галичину завершилося у 1434 році, проте слід пам'ятати, що перша згадка про адвокатів-прокураторів у львівських актових книгах датується ще 4 листопада 1383 року⁴. Варто нагадати, що у 40-х роках XIV ст. частина земель колишнього Галицько-Волинського королівства була приєднана до Польщі. Однак Галичина майже сто років ще зберігала свою правову автономію шляхом чинності положень «Руської Правди» Ярослава Мудрого та правових актів Галицько-Волинської держави. Остаточо ліквідовано автономію Галичини у 1435 році.

У Польському королівстві, відповідно і на західноукраїнських землях, процеси створення адвокатури відбувались швидкими темпами. Це зумовлювалось тим, що Польща була територіально більш наближена до німецьких міст, отже, мала можливість раніше ознайомитися із магдебурзьким правом, а також у Польщі раніше відбулася заміна звичаю законом. Формуванню професійної адвокатури сприяла також змагальність та усність

² Тарановский Ф. Обзор памятников Магдебургского права западно-русских городов литовской эпохи. Варшава: типография Варшавского учебного округа, 1897. С. 44.

³ Аркелян М. Еволюція інституту адвокатури на українських землях за Статутами Великого князівства Литовського. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 49. С. 99.

⁴ Василюк І., Заяць О. Там само.

процесу. Найважливіші історико-правові пам'ятки польського періоду, які регулювали діяльність адвокатури:

1. Вислицький Статут, або «Велика хартія польської адвокатури»⁵, виданий королем Казимиром III у 1347 році. За Статутом у Польщі, а також і на територіях сучасної Західної України, що входили до неї, була введена польська адміністративна та судова система. Документ проголошував про право кожної особи на захист, а також містив статтю про право жінок доручати ведення своєї справи речникові (адвокатові) і, навіть, брати участь у процесі. Вислицький Статут було перекладено давньоукраїнською мовою (1423 — 1438 рр.). Прийняття Вислицького Статуту започаткувало перший етап історії адвокатури в Польщі, який тривав близько двохсот років.

2. Нешавський Статут, прийнятий у 1454 році, зобов'язував суд надати адвоката малозабезпеченим особам.

3. Жалувана грамота короля Казимира литовському, руському та жмудському духовенству, дворянству, лицарям, шляхті, боярам та міщанам від 1457 року. Стаття 3 Грамоти говорила про обов'язок сторін особисто з'являтися до суду. Документ доповнювали: статутна підтверджувальна грамота мешканцям Київської області 1507 року, статутна підтверджувальна грамота мешканцям Волинської області 1509 року.⁶

4. Судебник Казимира 1468 року, у ст. 22 йшлося також про обов'язок адвоката бути особисто присутнім під час судового процесу.

5. Сеймова Конституція 1511 року — законодавчий акт, який деталізував можливості адвоката. Конституція надавала право адвокату в суді, без клієнта, виконувати всі необхідні функції захисту — подавати усний позов чи передавати справу до іншого суду. Проте тільки за присутності клієнта адвокат мав право робити нові нотаріальні записи, особливо про право власності на нерухомість, видавати квитанції чи приймати кошти. Конституція від 1511 року зобов'язувала

адвокатів захищати інтереси незабезпечених верств населення, а за кривду на клієнта чекало покарання⁷.

6. Конституція 1543 року мала епохальне значення в історії формування професійної адвокатури на західноукраїнських землях. За нею вводилася обов'язкова присяга адвоката. Вона була одним із перших положень закону, що регулював діяльність комерційної адвокатури. Цим умовно розпочався другий період історії польської адвокатури, який тривав до кінця XVIII ст. Вимогою Конституції 1543 року було сумлінне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, заборона братися за завідомо несправедливі справи, встановлювати завищений гонорар та подавати позови без відома своїх клієнтів.

7. Конституція 1548 року навела порядок у гонорарній політиці шляхом фіксування адвокатських тарифів.

8. Ординація Сигізмунда Августа 1559 року регулювала професійні права та обов'язки адвокатів у королівських і сеймових судах.

9. Конституція 1588 року вводила покарання у справах щодо образи королівського маєстату, тобто найвищої і суверенної влади (маєстат — достоїнство, повага, обсяг влади, пов'язаний з триманням уряду)⁸. Зауважимо, що Конституція 1539 року звела поняття образи королівського маєстату лише до різних форм замаху на саму особу монарха. Натомість Конституція 1588 року поєднала його в один параграф із зрадою Речі Посполитої — бунтом, змовою з ворогом на шкоду державі, видачею державних таємниць, здачею замку за змовою тощо. Однак якщо злочини проти особи короля за конституційними приписами 1588 року мали судити сенатори та обрані Посольською ізбою вісім присяглих послів без участі короля, то виступи проти Речі Посполитої потрапляли до такого ж складу суду, однак очолюваного королем як головою. Практика долучала до поняття образи маєстату такі прецеденти, як змова і бунт проти короля чи вбивство в місці перебування монарха⁹.

⁵ Starodawne prawa polskiego pomniki poprzedzone wywodem historyczno-krytycznym tak zwanego prawodawstwa wiślickiego Kazimierza Wielkiego / wyd. A. Z. Helcel. Warszawa, 1856. T. 1. S. 54, 175.

⁶ Законодательные акты Великого княжества Литовского XV — XVI вв. / [подг. И.И. Яковкин]. Л.: Гос. соц.-эконом. изд-во, 1936. 153 с.; Акты, относящиеся к истории Западной России: в 5 т. / [Археологическая комиссия]. СПб, 1848. Т. 2: 1506 1544. 1848. 405 с.

⁷ Car Stanisław. Zarys historii adwocatury w Polsce / Stanisław Car — Warszawa: nakładem księgarni F. Hoesicka, 1925. S. 13.

⁸ Старченко Н. Образа королівського маєстату: волинські репліки останньої третини XVI ст.: збір. наук. праць. Україна в Центрально-Східній Європі / Відп. ред. В. А. Смолій. К.: Ін-т історії України НАНУ, 2015. Вип. 15. С. 73—107.

⁹ Lityński A. Przestępstwa polityczne w polskim prawie karnym XVI — XVIII wieku. Katowice, 1976.

10. Конституція 1601 року організовувала діяльність адвокатів при Трибунальському суді¹⁰.

11. Гербуртівський Статут (1570 р.) та Краківський Статут (1600 р.) — збірники правових документів, прийняті після об'єднання, за наслідками Люблінської унії 1569 року, Польщі та Литви в одну державу — Річ Посполиту. Вони регламентували функціонування адвокатури в Польщі.

Таким чином, перелічені вище законодавчі акти, прийняті XIV — XVI ст., свідчать про те, що на кінець XVI ст. правила адвокатської етики та відповідальності за їхнє порушення були закріплені на законодавчому рівні.

12. Постанова Варшавського сейму 1638 року стала важливою для адвокатури, оскільки підвищувала вимоги щодо вступу у професію адвоката, містила положення про запобігання корупції та зловживань у стосунках адвокатів і клієнтів. Так, у разі змови адвоката з опонуючою стороною документ передбачав смертну кару. Однак постанова створювала і додаткові умови для захисту адвоката від незаконних дій клієнта. Останній карався грошовим штрафом на користь адвоката. За висновками польського дослідника С. Цара, такі суворі методи покарання та створення дисциплінарних органів використовувалися з «превентивною» метою — підняття етичного рівня адвокатів.¹¹

13. Конституція 1726 року «прив'язувала» адвокатуру до судів вищої апеляційної інстанції — Трибуналу коронного та Трибуналу Великого князівства Литовського. Важливо, що інтереси клієнтів у судах на той час вже мали право представляти й помічники адвокатів (апліканти), які проходили практику в адвокатських канцеляріях. Вони отримували статус «агента» і в нескладних справах могли виступати на судових засіданнях замість адвоката, однак відповідальність за їхні дії несли адвокати, на яких вони працювали. Регресивним кроком щодо вступу у професію стало законодавчо затверджене положення про представництво як адвоката особи тільки шляхетського походження.

14. Конституція 1766 року зобов'язувала адвокатів як патронів (керівників помічників) формувати **реєстри помічників адвокатів** («аплікантів», «агентів») з метою

надання їм належної фахової підготовки. Конституція порушувала питання фахової підготовки та адвокатів. Вважалося, що від рівня підготовки помічника залежатиме обличчя майбутньої польської адвокатури¹².

15. Сеймова конституція 1768 року закріплювала обов'язок вести **реєстр адвокатів** при судах.

За такими правилами інститут адвокатури проіснував до кінця існування Речі Посполитої. Перші два поділи Польщі (1772 р., 1793 р.) спровокували кризу правової системи взагалі та інституту адвокатури зокрема. За третім поділом 1795 року польсько-литовська держава була остаточно поділена між Росією, Австрією та Пруссією, Польща перестала існувати на карті Європи до відновлення державності у 1918 році.

Період польської адвокатури мав величезне значення для українських земель, оскільки запровадив усі необхідні атрибути діяльності адвокатури, які існують і сьогодні.

ЗАКОНОДАВСТВО І ТРАДИЦІЇ АДВОКАТУРИ ЛИТОВСЬКОЇ ДОБИ

Після ліквідації Литвою автономії Київського, Волинського та Подільського князівств, що входили до неї у XIV — XV ст., з метою збереження місцевих громадських порядків та правових традицій у XV ст. окремим землям сучасної України та Білорусі було надано привілей. Проте продовжувалося панування звичаєвого права, «...традиційна звичність та нескладність звичаєвого права, що панувало аж до Статуту 1529 року, цілком пояснює той безперечний факт, що навіть наприкінці XV ст. не було потреби в інституті адвокатури»¹³.

Законодавчі акти, які регулювали інститут адвокатури литовської доби:

1. Судебник князя Казимира Ягелончика 1468 року містив виписану процедуру розгляду кримінальних справ та встановлені конкретні покарання за вчинені злочини. Проте він не замінював собою системи звичаєвого права. Вирішили проблему Литовські Статути.

2. Перший Литовський Статут 1529 року як основний закон держави включав у себе земське та звичаєве право, а також деякі нові правові норми. Вимоги до адвокатів, зафіксовані у цьому Статуті, стосувалися

¹⁰ Kisza A., Krzemiński Z., Łyczywek R. Historia adwokatury polskiej. Warszawa, 1995. S. 23, 37.

¹¹ Car Stanisław. Там само. S. 35.

¹² Car Stanisław. Там само. S. 57.

¹³ Борисенко С. Утворення професійної адвокатури в Литовсько-руській державі. Праці комісії для вивчення Західно-руського та українського права. К. 1927. Вип. 3. С. 8.

недопущення фальсифікації документів клієнта, що подавалися до суду, а також недопуск до лав адвокатури іноземців. Важливо, що у цей період зафіксовані, хоча й поодинокі, випадки промов адвокатів на судах.

3. Сеймова Конституція від 1543 року поділяла адвокатів на платних і тих, які надавали правову допомогу безоплатно, представляючи у суді інтереси друзів, родичів чи працедавців. Згідно зі Статутом адвокатів-контрактників приводили до присяги.

У литовському законодавстві, як і в німецькому та польському, основною вимогою для адвокатів залишалася особиста присутність адвоката на судовому засіданні. Єдиною причиною, через яку адвокат міг не з'явитися до суду, була тяжка хвороба. Проте після одужання адвокат повинен був засвідчити про її реальність перед судом під присягою і мати, бажано двох, свідків хвороби.

Стаття 9 Першого Литовського Статуту «Про прокураторів» вказувала, що професійним адвокатом могла стати тільки та особа, яка мала нерухомість у Великому князівстві Литовському.

4. Другий Литовський Статут 1566 року містив уже 7 статей (31 — 37), які стосувалися діяльності адвокатів. Вони входили до IV розділу «Про суддів та про суди». Законодавчо захищала клієнта від можливих шахрайських дій з боку адвоката стаття 35 цього Статуту «Про недобросовісних і підступних прокураторів...». Другий Литовський Статут установлював юридичну відповідальність адвокатів і містив низку заборон, зокрема:

- без присутності клієнта не проводити жодних фінансових операцій;
- за неможливості особистої присутності клієнта останній надавав письмову довіреність;
- покарання у вигляді позбавлення честі для шляхтичів-адвокатів та смертної кари — для простолюдинів-адвокатів — за передачу іншій стороні документів свого клієнта;
- смертна кара передбачалась за те, що адвокат скористався печаткою клієнта на користь особи, що хотіла спричинити шкоду підзахисному адвоката;
- найвищою мірою покарання було спалення на вогнищі, каралася підrobка доручень¹⁴;
- займатися адвокатурою заборонялося членам судів та особам, що володіли «духовними маєтками», іноземці до адвокатури допускалися тільки у справах щодо «честі» і «життя».

Другий Литовський Статут також законодавчо закріпив обов'язок суду надати юридичний захист малозабезпеченим особам. Подібна норма в польському законодавстві була введена двома століттями раніше в положеннях Нешавського Статуту 1454 року.

5. Третій Литовський Статут 1588 року доповнював попередні два нормами про право адвоката вести справи як цивільного, так і кримінального характеру; затверджувалося право людей «убогих», вдів та сиріт на безкоштовне отримання правової допомоги від держави; полегшено умови вступу у професію іноземцям; членам суду дозволялось бути адвокатами в судах інших повітів, тобто в тих судах, де вони не здійснювали свої судові функції.

Третій Литовський Статут установлював більш сувору кримінальну відповідальність, зокрема зрада клієнту каралась «на горло» (повищення або стинання голови), а недбале виконання адвокатом професійних обов'язків — чотирма тижнями ув'язнення.

Для української адвокатури, як і для адвокатури Польщі, Литви, Білорусі, мають важливе значення, звісно, Литовські Статути. Однак їх дія поширювалася не на всю територію ранньомодерної України, а лише на ту її частину, яка до Люблінської унії 1569 року входила до складу Великого князівства Литовського. Положення про адвокатуру, викладені в Литовських Статутах, були доповнені постановами польських сеймів XVII — XVIII ст. У козацькій державі у XVIII ст. Статут 1588 року визнавався національним правом, а на Правобережжі його чинність була остаточно припинена царським урядом лише в середині XIX ст.

Підбиваючи підсумок, слід наголосити, що запровадження присяги адвоката, реєстру адвокатів, їхніх помічників та стажистів, а також правил адвокатської етики та встановлення дисциплінарної відповідальності за їхнє порушення, беруть свій початок ще від раннього середньовіччя. У статті проаналізовано еволюцію реформування адвокатури шляхом прийняття низки законодавчих актів, які діяли на території сучасних українських земель, на яких поширювалося німецьке, польське та литовське право. У кінцевому підсумку станом на кінець XVIII ст. адвокатура була повністю сформована як повноцінний правовий інститут, з власними правилами і традиціями, що дали поштовх до її розвитку і найбільшого розквіту у XIX ст.

¹⁴ Кудін С. Поняття «адвокат» та «адвокатська діяльність» за правовими пам'ятками українських земель та Московської держави XV — XVII ст. // «Адвокатура України: забуте і невідоме» / За ред. І. Б. Василик. Серія «Нариси з історії адвокатури України». Вип. 2. К.: КБІЦ, 2016. 555 с. С. 3—8.